DE VERHOUDING

TUSSCHEN

HET RECHT, DEN STAAT EN DE OVERHEID.

REDE

BIJ DE AANVAARDING VAN HET AMBT VAN BUITENGEWOON HOOGLEERAAR

AAN DE

VRIJE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

op den 3den November 1890

UITGESPROKEN DOOR

JHR. MR. W. H. DE SAVORNIN LOHMAN Az.

AMSTERDAM J. A. WORMSER.

1890.

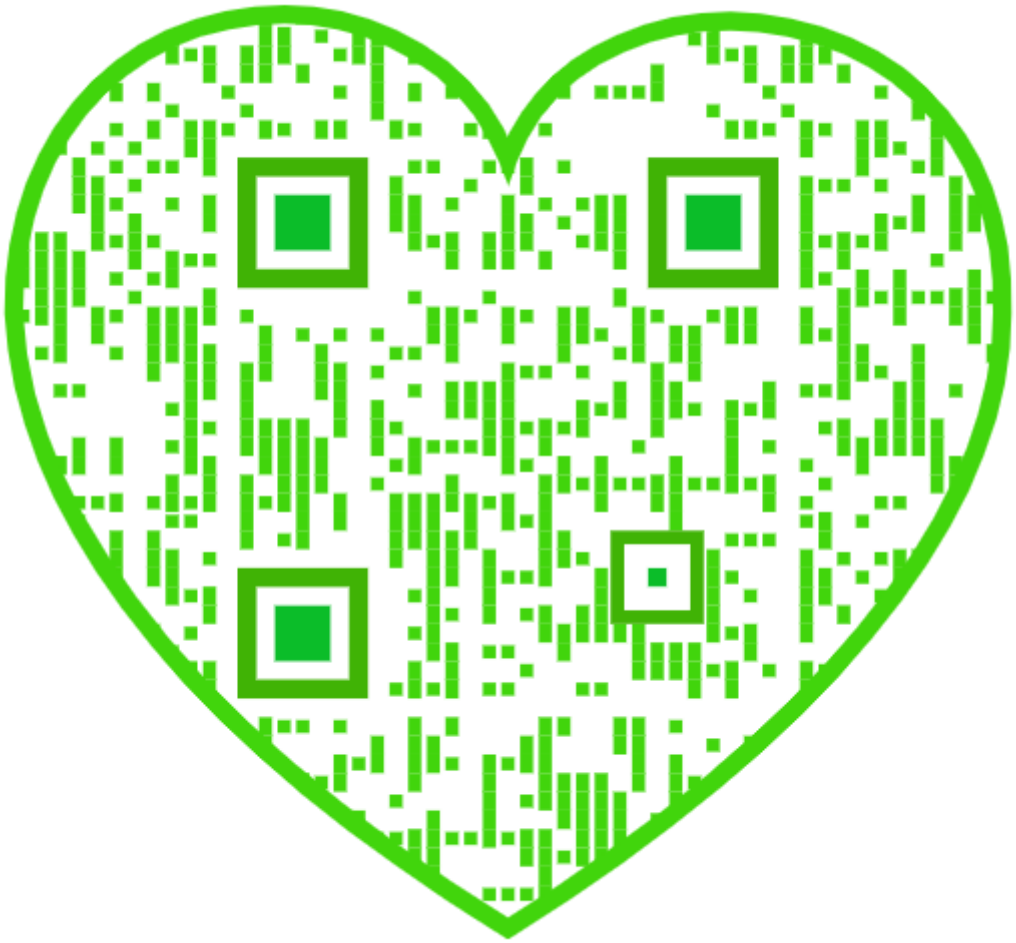

DE VERHOUDING

TUSSCHEN

HET RECHT, DEN STAAT EN DE OVERHEID.

DE VERHOUDING

TUSSCHEN

HET RECHT, DEN STAAT EN DE OVERHEID.

REDE

BIJ DE AANVAARDING VAN HET AMBT VAN BUITENGEWOON HOOGLEERAAR

AAN DE

VRIJE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

op den 3den November 1890

UITGESPROKEN DOOR

JHR. MR. W. H. DE SAVORNIN LOHMAN Az.

AMSTERDAM J. A. WORMSER.

1890.

HOOGEERZAME HEEREN DIRECTEUREN ONZER' VEREENIGING,
HOOGACHTBARE HEEREN CURATOREN DEZER HOOGESCHOOL,
HOOGGELEERDE HEEREN HOOGLEERAREN,
ZEERGELEERDE HEEREN DOCTOREN IN ONDERSCHEIDENE WETENSCHAPPEN,
WELEERWAARDE HEEREN BEDIENAREN DES WOORDS,
WELEDELE HEEREN STUDENTEN,
EN VOORTS GIJ ALLEN, DIE VAN WAT NAAM OF RANG OOK HERWAARTS OPKWAAMT, OM DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID TE VEREEREN,
ZEER GEACHTE EN ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS!

Onder den invloed der zoo algemeen verspreide begrippen van staatssouvereiniteit en van de opvatting dat de Staat de oorsprong van het recht is en in de wet het recht besloten ligt, heeft ook allengs de meening ingang gevonden, dat een bindende norm zonder poenale sanctie ondenkbaar is.

Geheel andere beginselen gelden in de wereld der wetenschap en met name in den kring dezer Universiteit, waar een wel omschreven recht heerscht, maar vaak tevergeefs naar eene poenale sanctie wordt gezocht. Aan dien norm onderwerpt zich thans ook hij die hier voor u is opgetreden, en juist dit doet hem den moed behouden dien hij zou verloren hebben, wanneer hij proprio motu deze katheder ware beklommen. Ik sta hier in het volle besef van mijn minderheid tegenover hen in wier rij mij de eer gegund wordt een plaats te bekleeden, maar ik ben mij dáárvan bewust dat, evenmin als vroeger van hen, die in een gilde opgenomen wenschten te worden, geëischt werd die bedrevenheid in het handwerk welke de in het vak vergrijsden bezaten, van mij zal verwacht worden dien ruimer blik over

en die bekendheid met het terrein der wetenschap die het deel zijn van hen welke, mij reeds door hun talenten vooruit, een zooveel grooter deel van hun leven mochten besteden aan de doorkruising van dat veld waarop ik slechts eene eerste schrede zette.

Toch is het verre dat deze overlegging mij van allen schroom zou bevrijd hebben. De keuze van het onderwerp dat ik in deze ure met u wensch te bespreken woog mij zwaar, en meermalen vroeg ik mij mijzelven af, of ik door die keuze niet een onberaden stap deed. Nu echter ook deze overweging mij niet teruggehouden heeft, zult Gij het in mij kunnen verklaren dat ik verlangend ben mij voor U reeds bij voorbaat voor de gedane keuze te rechtvaardigen.

Bij de bewerking van het proefstuk dat van mij gevorderd werd voor mijne intrede in het groote gilde der gedoctoreerden was ik, waar ik mijn aandacht bepaalde bij een onderzoek naar het karakter van stichtingen en corporaties, ook in aanraking gekomen met de begrippen omtrent het karakter van, en de verhouding tusschen recht en staat, welke begrippen op de ontwikkeling der voor de zooëven genoemde rechtswezens geldende theoriën een onmiskenbaren invloed hebben geoefend. En hoewel mij toen en ook later door den loop der omstandigheden niet gegund werd aan dit onderwerp nader mijne opmerkzaamheid te wijden, was het toch steeds mijn wensch eenmaal een dieper ingaande studie van deze zaak aan te vangen en na te gaan welke de ware verhouding tusschen het Recht, den Staat en de Overheid is, en hoe hun karakter moet omschreven worden.

Toen ik, geheel overwachts, geroepen werd tot deze waardigheid die ik gaarne hadde gegund aan iemand, ouder van jaren en rijper in ondervinding dan ik, wilde ik de tenuitvoerlegging van mijn voornemen niet langer uitstellen. En ziet daar dan de reden waarom ik thans

uwe aandacht vraag voor enkele beschouwingen over de tusschen recht, staat en overheid bestaande verhouding, maar hieraan dan ook het verzoek doe voorafgaan dat gij in deze beschouwingen slechts een aanroeren wilt zien van een zoodanige reeks van vragen die een dieper en breeder onderzoek meer dan waardig zijn.

Onder alle volkeren, maar vooral onder de Germaansche, heeft van eeuw tot eeuw een machtige, het geheele rechtsleven beheerschende strijd bestaan tusschen twee groote beginselen: de eenheid en de vrijheid. Nu eens heeft het eene beginsel de overhand, dan weer treedt het andere sterker op den voorgrond, om ten lange leste voor den verdrongen vijand weer te wijken, echter niet zonder de sporen van zijn heerschappij achter te laten.

Wij zien den kamp tusschen eenheid en vrijheid, waar wij meer bepaaldelijk op de volkeren van Midden- en West-Europa het oog vestigen, van de eerste vestiging dier volkeren af als een rooden draad in de geheele geschiedenis tot op onze dagen ingeweven, en vaak schijnt het alsof die worsteling tusschen deze beide elementen, die, wel beschouwd, elkander moeten steunen en beschermen, alle hoop op verzoening uitsluit.

Ook thans wordt het geroep van vrijheid, eene vaak zoo geheel verkeerd begrepen vrijheid, meer dan ooit vernomen en toont zich tevens het streven naar eenheid in een tot dusverre — zoowel in de theorie als in de praktijk — ongekende centralisatie.

De zonde, die als een zuurdeeg alles doortrekt, heeft ook aan dien strijd allengs, — en vooral sedert het einde van de vorige eeuw, — een dergelijk karakter van bitterheid gegeven, dat, naarmate de strijd algemeen wordt, en elk beginsel zich krachtiger, scherper en met meer bewustheid ontwikkelt, het bellum omnium contra omnes, door sommigen eenmaal het aanvangspunt der menschelijke

samenleving genoemd, de profetie der toekomst schijnt.

Sedert toch willens en wetens die band werd doorgesneden, die zoowel heerscher als onderdaan, die den enkelen mensch en de gemeenschap bond aan eene hoogere zedelijke wet, — een wet alleen bestaanbaar en van dwingende kracht, waar men zich stelt onder de ordinantiën Gods, — zijn, met de gehoorzaamheid aan den Heer der Heeren en de liefde voor den naaste, die elementen uit den strijd gebannen die hem eenmaal in zijn omvang en hevigheid beperkten, en die, waar wonden geslagen waren, de olie reikten ter genezing. Aan den eenen kant toch is een samenleving zonder eenheid en zonder vrijheid tevens niet denkbaar, terwijl aan den anderen kant bij het verlaten van Gods Woord de eenheid niet anders dan dwang en verdrukking der vrijheid kan zijn, en de vrijheid gelijk staat met bandeloosheid, met een ontbinden van wat samenhoort. Deze vrijheid is als de dood, die door zijn gestadige werking alle atomen ontbindt, die niet rust, vóórdat die samenhang verbroken is, door welken alleen die duizende ondeelbare deeltjes een schoon en krachtig lichaam vormden, en die niets overlaat dan de ellende en vertering van de groeve.

Deze ontbinding der menschelijke samenleving poogt men tegen te houden door de vereeniging van wat heterogeen is, en door kunstmatige ineensmelting en oplossing van wat een eigen bestaan steeds voerde. Met welk gevolg, heeft de geschiedenis geleerd aan hem wien het revolutietijdperk van 1789 tot nu toe niet onbekend is.

Tot in bijzonderheden den aard en de werking dier beide beginselen en de gevolgen van den strijd tusschen beiden na te gaan, zou mij buiten den tijd voeren waarover ik beschikken mag. Ik wensch daarom, zonder hiermede partij te kiezen voor eene bedriegelijke vrijheidsleus, meer bijzonder stil te staan bij de centralisatie, welke trouwens ook door hare verdedigers niet zonder ophef het palladium van de vrijheid wordt genoemd.

Nog onlangs werd die absolute Staat genoemd: een stelsel, waarbij in het oog springt, dat de bijzondere vrijheid al zeer gebaat is. Ik heb hierbij het oog op een der jongste geschriften, dat om de plaats waar het verscheen en zijne, naar het mij voorkomt, consequente toepassing van het systeem bespreking verdient. Ik bedoel het proefschrift van Mr. J. A. Loeff, getiteld: »Publiekrecht tegenover privaatrecht", in 1887 verdedigd aan de Rijks-Universiteit te Leiden, in welk geschrift, omvangrijker dan het meerendeel der proefschriften, de schrijver desniettemin zoo weinig rekening houdt met de aan zijn beginsel tegenovergestelde theoriën, dat ik, zonder hiermede mij een oordeel aan te matigen over wat door de Leidsche rechtsgeleerde faculteit wordt geleerd, onwillekeurig de vraag voelde rijzen, of niet de schrijver, als hij geroepen zou zijn tot de verdediging van de resultaten van zijn arbeid voor die faculteit, meer de bestrijding van de toepassing zijner theorie dan van die leer zelve duchtte.

De voorstelling, welke zich Mr. Loeff maakt van de vrijheid in den absoluten Staat, kan voor wie die vrijheid liefhebben, niet zeer bemoedigend heeten.

»Eerst in de dagen", zoo schrijft hij 1), »toen men den Staat is gaan beschouwen als abstractie, als hulpbehoevenden eigenaar van een in beginsel onbegrensd recht, is de behoefte aan vaste regelen, waaraan zij, die met de uitoefening van het recht van den Staat belast waren, zouden gebonden zijn, geboren. Zoolang een koning kon zeggen: »l'Etat c'est moi", zoolang niet het besef was doorgedrongen, dat boven den vorst stond »de Staat" en dat de vorst niets anders was dan »le premier serviteur de l'Etat", — zoolang met één woord de leer der Vorstensouvereiniteit nog niet had plaats gemaakt voor die der Staatssouvereiniteit, zoolang was gebondenheid der uit-

1) bl. 36.

oefenaren van het Staatsrecht aan vaste regels en wetten onnoodig en overbodig. Want staatsrecht was vorstenrecht, staatsmacht vorstenmacht, staatswil vorstenwil: wat de abstractie-Staat niet kan, te weten voor elk bijzonder geval zijn wil uiten, dat kon de Vorst-Staat wel; de eerste stelt daarom regelen vast, waaraan zijne dienaren zich in elk bijzonder geval zullen te houden hebben, de tweede daarentegen geeft bevelen voor elk bijzonder geval; m. a. w. de absolute Staat verbiedt, de absolute Vorst gebiedt aan zijne dienaren; de eerste geeft een terrein aan, waar deze zijn absoluut recht niet mogen uitoefenen, de tweede daartegen zegt wel, waar en wanneer zijne dienaren zijn absoluut recht moeten uitoefenen, maar geeft geen algemeen gebied aan, waar zij zich van die uitoefening moeten onthouden." En onmiddellijk daarop laat de schrijver deze woorden volgen: »Dat de bijzondere vrijheid beter gebaat is bij het eerste dan bij het tweede stelsel, springt in het oog."

De abstractie-Staat derhalve, een hulpbehoevende eigenaar, die boven den Vorst als zijn »premier serviteur" staat, met zijn »in beginsel onbeperkt recht" en met ambtenaren die zijn recht slechts daar mogen uitoefenen, waar zij niet uitgesloten zijn, verschaft een niet gering te schatten waarborg voor de vrijheid; een waarborg, waarop men te zekerder kan afgaan, wanneer men denzelfden schrijver hoort verklaren, 1) dat die Staat wederom beheerscht wordt door een »zoogenaamd recht," wat dan volgens sommigen »de billijkheid, de zedelijkheid, de rede," volgens anderen »het natuurrecht, het eeuwige recht, de ordinantiën Gods" is, en wat dan eigenlijk niets anders is dan »eene aequitas of justitia." Dit gebonden zijn van den Staat »aan de regelen door billijkheid en rechtvaardigheid voorgeschreven," is niet enkel een wet, maar tevens een welbegrepen Staatsbelang: immers is die justitia het »fundamentum regnorum!"

1) Bladz. 5 en 6.

Deze justitia heet echter voor den jurist onverschillig. 1), Daarmede heeft hij niets te maken. Toch licht de schrijver op eene andere plaats 2) een tip van den sluier op om te doen zien wat de verborgen drijfveer van den staat zijn moet. Dezelfde aequitas of justitia, die zich als onverschillig voor den jurist aan zijn oog onttrok, treedt onder een anderen naam weer te voorschijn. De norm voor „de wetgevende macht, de geefster van rechtsregelen bij uitnemendheid", is bij de vaststelling van wetten enkel en alleen de »utilitas publica." Slechts met deze heeft zij te rade te gaan en de utilitas privata ter zijde te laten. Deze laatste is geheel onderworpen aan het algemeen belang en om haar bekommeren zich geen natuurrecht, geen ordinantiën Gods, geen aequitas of justitia! De regelen door billijkheid en rechtvaardigheid voorgeschreven binden den Staat niet langer, als deze met de utilitas privata in aanraking komt. Mocht de wetgever eenmaal tot het inzicht komen dat de bijzondere eigendom strijdig is met het algemeen belang, dan, zoo zegt Mr. Loeff, en velen stemmen dit toe, zou hij niet alleen het recht hebben, maar zou ook de zedelijke verplichting op hem rusten dien op te heffen 3). Want daar »juist in dat algemeen

---

1) t. z. p. 2) bl. 18.

3) Wie zich met deze bewijsvoering niet kan vereenigen wordt verwezen naar de onteigening ten algemeenen nutte, tusschen welke en de opheffing van den eigendom slechts een quantitatief, niet een qualitatief verschil bestaat.

Dat het omgekeerde waar is blijkt juist uit de verplichte schadeloosstelling, welker toekenning in lijnrechten strijd is met de theorie dat de rechten door den staat geschonken en genomen worden. De onteigening ten algemeenen nutte berust dan ook niet op de door Mr. Loeff aangenomen stelling dat de staat het recht schept, maar op de roeping van den staat om bestaande geschillen te beslechten, en, waar twee belangen met elkander in botsing komen, te beslissen welk van die twee voor het andere moet wijken. Cf uitvoeriger Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman. Gezag en Vrijheid, bepaaldelijk bl. 209. v. v.

belang de bijzondere eigendom zijn bestaansgrond vindt»: »cessante causa cessat effectus."

Deze gedachtengang doet sterk vermoeden dat er inderdaad geen groot onderscheid is tusschen de billijkheid, rechtvaardigheid en ordinantiën Gods aan de eene zijde, en het algemeen belang aan den anderen kant.

Maar wat wordt er van de vrijheid, wanneer de schrijver consequent zijn begrip van Staatssouvereiniteit aldus toepast 1)? »Aangezien... de Staat, binnen den kring zijner machtsvolkomenheid de schepper van al het recht zijner onderdanen, om deze reden nooit het recht dier onderdanen kan krenken, is het inwendig staatsrecht in subjectieven zin, volmaakt onbegrensd en onbeperkt. De macht van den Staat is ook de grens van het recht van den Staat. Al wat de Staat wil, dat zij, binnen de grenzen zijner macht, is recht, al wat hij 'binnen die grenzen niet wil, dat zij, is onrecht".

Ook wordt ons, wederom onder aanprijzing dezer leer als voor de vrijheid allerwenschelijkst, een voorbeeld van de verhouding van de private personen tegenover den absoluten Staat niet onthouden 2). Aangezien, zoo is de gedachtengang, de rechten van private personen onderling tegenover den Staat belangen zijn, geëerbiedigd zoolang ze niet in strijd zijn met het algemeen belang, erkent de Staat in het geval dat het Departement van Marine, als staatsmandataris, tegenover een scheepsbouwmeester een handeling heeft verricht, welke men privaatrechtelijk koop zoude noemen, slechts de belangen van dien scheepsbouwmeester, niet zijne rechten, want rechten tegenover den Staat te hebben zou strijden met het karakter van dezen. De bouwmeester is daarom wel rechtens tot levering tegenover den Staat verplicht, evenwel niet ex contractu, maar ex imperio 3),

1) bl. 31. 2) bl. 58 v.v.

3) Mr. Loeff laat ons in het duister omtrent de betrekking tusschen den Staat en den scheepsbouwmeester, die niet tegelijk staatsonderdaan is.

doch de Staat niet rechtens tegenover den scheepsbouwmeester tot betaling. Immers rust op den Staat geen rechtsplicht, maar enkel een zedelijke plicht. Alleen legt de Staat aan het Departement van Marine den plicht op, zóó te handelen alsof de scheepsbouwmeester een recht had; en dit is juist de waarborg voor den scheepsbouwmeester. Betaalt Marine niet uit, dan is geen subjectief recht geschonden, maar is alleen Marine tegenover den Staat gebonden, want door de niet-betaling heeft er schennis plaats van subjectief belang en — (gelukkig tevens !) — van objectief recht!

In twee woorden deze absolute staatsleer samenvattend komt men derhalve tot deze slotsom: De Staat als onbeperkt heerscher kent geen recht tegenover zich; wat men voor recht aanzag is gunst; tegenover den Staat houdt de mensch op rechtssubject te zijn, en tegenover zijne medemenschen is hij dit slechts zoolang de Staat hem dit gunt; een visch in het vrije water, maar — met een angel in den bek!

Ik deed ter teekening van de idee van den souvereinen Staat eenige grepen uit een proefschrift van jongen datum. Gij, die hebt kennis genomen van de werken die reeds sedert vele jaren over onze Ooster- en Zuidergrenzen ons land binnen kwamen, en van wat ook in ons eigen land werd geschreven over den Staat en de grenzen zijner macht, hebt in deze schets teruggevonden veel van wat u reeds bekend was. Een gestadige druppel holt den steen uit, en te verwonderen is het niet dat, waar bijna onweersproken jaar uit jaar in op hetzelfde aanbeeld geslagen werd, de theorie van den absoluten Staat eindelijk voor de hoogste wijsheid doorging.

Voor lang reeds werd het zaad gezaaid, en, door een samenloop van gunstige omstandigheden ontwikkeld, brak eindelijk het tijdstip aan waarop de uitroeiing van die woekerplant een bijna hopelooze poging schijnt.

Laat mij u op een enkele omstandigheid mogen wijzen

die aan het opkomen en veldwinnen der absolute Staatsleer hoogst bevorderlijk was.

Gelijk elke macht geneigd is om zich heen te grijpen, zich te versterken en te treden op een gebied dat haar niet toebehoort, zoo ontaardde reeds spoedig de souvereiniteit van den vorst door de miskenning van de haar gestelde perken, terwijl ze ook later door de verloochening van haar oorsprong het eenige steunpunt verloor, dat haar om zich te kunnen handhaven was overgebleven.

Dit zien wij vooral geschieden in Frankrijk, — een land bij uitstek geschikt voor een welige ontwikkeling der revolutiekiemen, — waar des vorsten souvereiniteit reeds vroeg (onder Clovis I) door de Kerk werd verklaard een bijzondere instelling Gods te zijn. De vorst en de Kerk, die elkanders steun behoefden, beschouwden het in hun beider belang bijzonderen nadruk op dit eenzijdig dogma te leggen, en vervolgden, elkander wederkeerig steunend, al wie zich aan dit religieuse dogma niet hield.

Afwijkende van het schoone voorbeeld van een Lodewijk IX (den Heilige), kozen zich de latere Fransche vorsten, verlokt door hoofsche vleierij en staatsmanseerzucht van een de Richelieu en een Mazarin, de Romeinsche Imperatoren tot model.

„Seigneur, pour sauver Rome, il faut qu'elle s'unisse
En la main d'un bon chef, à qui tout obéisse;
Si vous aimez encore à la favoriser,
Otez lui les moyens de se plus diviser."

Aldus drukte Corneille, in zijn Cinna, met opmerkelijke klaarheid het regeeringsbeleid uit van zijn beschermer de Richelieu, en in dien geest werd door willekeurige despoten gehandeld tegenover de stenden en de vrijheden des volks; pour ne plus se diviser moest Frankrijk zijn Bartholomeusnacht doorleven; pour ne plus se diviser heette het: »l'Etat c'est moi."

Dit was de eene helft van den weg naar den afgrond; de miskenning van den oorsprong der souvereiniteit en de overgave van deze in de handen van het volk zouden het overige doen om de natie over te leveren aan de hartstochten eener domineerende meerderheid.

Het is u bekend, welke richting de philosophie en de litteratuur vóór het uitbreken der Revolutie waren ingeslagen, en welk heil werd gezocht in het maatschappelijk verdrag en de souvereiniteit des volks. Maar niet alleen de litteratuur, wel eens genoemd »l'expression de la société", droeg de schuld; ook de vorsten zelve, zich niet langer bewust van het heilige hunner roeping, daalden van de hoogte waarop zij stonden vrijwillig neder, en vergenoegden zich, hun goddelijk recht vertrappend, met den eeretitel van le premier serviteur de l'Etat. 1) Toen deels uit goede trouw, deels uit sluwe berekening de vorst zich onder den »Staatswil" had geplaatst, waardoor tevens de kanselarijstijl, — ten onrechte soms voor een onverschilligen vorm gehouden, — zich naar de nieuwerwetsche begrippen vervormd had; toen ten behoeve en in naam van het souvereine volk revolutionaire almacht en willekeur de overhand kregen, en despotisme vroeger verafschuwd, in naam der vrijheid en verlichting uitgeoefend, plichtmatig en liefelijk scheen, zoodat een Jozef II in vernietiging van stenden en oude volksinstellingen de eerste voorwaarde zag voor den wederopbouw van een staat naar nieuw model, 2) — toen lag het voor de hand dat de vorsten van hunne zijde in het handhaven van eigen recht op den duur een opofferen van het algemeen belang aan een persoonlijk belang en aan een onverschilligen vorm moesten zien, en het volk van zijne zijde in Robespierre's taal de koningen verklaarde voor »des esclaves révoltès contre le souverain de la terre, qui

1) Aldus Frederik de Groote.

2) Zie Groen van Prinsterer. Ongeloof en Revolutie. 2e druk, l. 268. v.

est le genre humain, et contre le législateur de l'univers, qui est la nature". Zoo was het en zoo is het nog. De mensch een slaaf, en de koning »un esclave révolté"!

De consequente toepassing der absolute staatsleer moet eindigen in eene volkomen vernietiging van de vrijheid. Waar die leer er zich op beroemt de vrijheid te beschermen tegen inbreuken van den kant van een uit eigen recht regeerenden vorst, daar heeft zij de vrijheid onderworpen aan een hulpelooze, maar juist daardoor meedoogenlooze abstractie. Uit vrees voor de despotie van een mensch, hoewel deze dan toch door God geschapen was met een hart om te voelen en oogen om op te merken, heeft men zich de despotie op den hals gehaald van een onzichtbaar wezen, dat, onder den schijn van handhaving van rechtvaardigheid, onderdrukt wie zich tegen de inzichten van het oogenblikkelijk bewind verzet. De Staat is eene alles opzuigende macht geworden: de natie is van haar natuurlijk hoofd beroofd en moet, tot haar eigen souverein verklaard, de functies uitoefenen, die vroeger in haar belang door een ander werden uitgeoefend. Nu niet enkel ten behoeve van, maar tevens in naam van het volk regeert de koning, als een ambtenaar zonder recht op eene zelfstandige positie, welke hem vaak ook feitelijk reeds lang zoude ontnomen zijn, wanneer zich niet de historische herinneringen der Natie en het bewustzijn van genoten weldaden tegen de consequente toepassing der leer hadden verzet. En vraagt ge dan nog wat eigenlijk dat souvereine volk is? eene bewegelijke, dagelijks van gedaante veranderende massa, door allerlei wind van leering heen en weder bewogen op de groote zee van »het algemeen belang", evenals een schip zonder roer, en los van het eenig plechtanker van zijn behoud, Gods Wet!

Lettende op den oorsprong en de ontwikkeling van het dogma der Staatssouvereiniteit, zoo komt het mij onwederlegbaar voor, dat datgene wat dan door den souvereinen Staat

beschermd moet worden en waarvan die Staat het bolwerk heet, juist het minst door die theorie en hare toepassing gebaat wordt.

Het is trots alle gedane beloften den souvereinen Staat, met zijn algemeen belang tot richtsnoer en met de handhaving van de »heilige, onschendbare rechten van den mensch" in zijn vaandel geschreven, onmogelijk die vrijheid te brengen, waarvan Thiers reeds vóor ruim 50 jaar verklaarde: »la liberté n'est pas venue, mais elle viendra."

De onhoudbaarheid der bewering komt vooral duidelijk uit in de verhouding van het recht tegenover den absoluten Staat. Deze is het die het recht schept en beschermt, maar met een quatenus, waarvan U het dezer dagen in Tessino afgespeelde drama een treffend voorbeeld geeft. De Staat heet de schepper van het recht, en Robespierre had van uit dit standpunt dan ook volkomen gelijk toen hij den eigendom noemde: »le droit qu'a chaque citoyen de jouir et de disposer à son gré de la portion de bien qui lui est garantie par la loi."

Ik wensch u er met een enkel woord op te wijzen, hoe de opvatting dat het recht in zijn ontstaan en in zijn bestaan van den Staat afhankelijk is, zoowel uit theoretisch als uit historisch oogpunt onjuist is.

Terecht vraagt Gierke 1) aan hen die in den Staat den schepper van het recht zien: »Ist es denn nicht die gröbste Fiktion, dass in irgend einem Augenblick ein Staat ohne Recht bestanden habe, dass zuerst eine Herrschaft errichtet und dann erst die Rechtsidee aufgetaucht sei?" En daarom, moge het al reeds verkeerd zijn de vraag te stellen: wat eerder was, de Staat of het recht; zoo is ook zeker op die vraag het antwoord verkeerd dat den Staat als

1) Grundbegriffe des Staatsrechts etc. in der Tüb. Zeitschrift Bd. XXX S. 178, aangehaald door Preuss, Gemeinde, Staat, Reich. Berlin 1889, S. 203

schepper van het recht erkent en dus het recht eene schepping noemt van de uit den aard der zaak onfeilbare wet. Waar wij in den Staat zien een organisme, allengs, vaak eerst na een eeuwenlange ontwikkeling ontstaan, daar is het logisch onmogelijk dat familie en gemeente, die lang vóór den Staat bestonden en zelf zijn basis vormen, door dien Staat in het aanzijn geroepen worden, en dat het recht dat in beiden gold en door beiden werd gehandhaafd aan den posterieuren Staat zijn ontstaan dankt. Veeleer worden wij door de historie zoowel als door de logica tot deze conclusie gedrongen dat, terwijl noch aan het recht noch aan den Staat de prioriteit valt toe te kennen, de begrippen van recht en georganiseerde gemeenschap den mensch door God zijn ingeschapen, dat zoowel recht als georganiseerde gemeenschap eischen zijn van 's menschen bestaan, maar dat beiden, hoe nauw ook door den loop der gebeurtenissen aan elkander verbonden, een eigen bestaan hebben, en elkander niet kunnen verdringen, tenzij daardoor tevens de samenleving op losse schroeven gezet en de schromelijkste verwarring gesticht wordt.

Het recht in zijn »Drang nach Positivirung und Erzwingbarkeit," — zooals onze Oostelijke naburen zich uitdrukken, — heeft wel is waar behoefte aan den Staat, maar is in zijn bestaan van den Staat onafhankelijk. Dit komt vooral duidelijk uit waar recht en verplichting bestaan tusschen twee gecoördineerde personen, en van gezag en onderworpenheid aan de overheid geen sprake is.

Waar twee personen naast elkander leven, bestaat er een grens, die beiden moeten eerbiedigen. »Sobald, zegt Preuss, 1) zwei Menschen neben einander existiren, ist die Nothwendigkeit einer irgendwie gearteten Abgrenzung

1) t. a. p. bl. 205.

ihrer Willenssphären gegen einander und damit die Idee des Rechtes gegeben."

Ik zoude U, om deze stelling duidelijk te maken, kunnen voeren naar een eiland, waar twee schipbreukelingen zijn aangespoeld en nu de eenige bewoners zijn; maar ik behoef uwe verbeelding niet te hulp te roepen, nu Gij getuigen zijt geweest van den wedloop in Afrika gehouden door de groote Europeesche natiën, waar het gold het verkrijgen van, om in kolonialen stijl te spreken, tot nog toe door niemand bezeten land. Gij kent ook de bezitsquaestie tusschen Engeland en Portugal, waarin geen van beide mogendheden, als zij de eerbiediging van elkanders recht vorderen, de eene tegenover de andere, zich kan beroepen op een staat die haar het recht gaf en haar de bescherming daarvan tegenover andere mogendheden toezei.

Wanneer slechts daar aan recht te denken valt, waar de Staat dit als een gunst aan zijn onderdanen schonk, zou niets Engeland verhinderd hebben eenvoudig het begeerde gebied te bezetten, en zouden in het algemeen rechtsbetrekkingen tusschen de boven het recht verheven Staten ondenkbaar zijn, en zouden deze, zonder het recht te kort te doen, van elkander kunnen nemen wat hun welgevallig was.

Laat mij, om te sterker te staan tegenover de bewering dat de Staat het recht schept, het ware karakter van het recht trachten aan te geven.

Allicht zou mij worden tegemoet gevoerd, of dan, waar het recht niet van den Staat wordt afgeleid, het recht van den sterkste moet gelden, hetwelk tegen te gaan immers juist tot de roeping van den Staat behoort.

Ik ontken dat macht recht is, en dat er een enkele grond zou aan te geven zijn waarom van twee menschen die van elkander onafhankelijk zijn, de een voor den ander anders dan uit vrije beweging zou wijken.

Toen Kaïn Abel sloeg, schond hij het recht; en God

sprak, terwijl Hij hem beschermde tegen de wraak van zijne omgeving en niet toeliet dat deze als handhaafster van het door Kaïn geschonden recht optrad: »Wat hebt gij gedaan? daar is eene stem des bloeds van uwen broeder, dat tot mij roept van den aardbodem. En nu zijt gij vervloekt van den aardbodem die zijnen mond heeft opengedaan, om uws broeders bloed van uwe hand te ontvangen."

Tegenover het geweld van den een staat het recht van den ander, dat in zijn uiting wel door de physieke kracht kan onderdrukt en werkeloos gemaakt worden, maar dat als behoorende tot eene geheel andere sfeer dan de kracht, nimmer door deze in haar wezen kan worden aangetast. De kracht moge het recht dienen in het verschaffen van zijn feitelijke basis of in de handhaving daarvan, maar wanneer zich de kracht tegen het recht keert, deert zij het recht in zich zelf niet.

En vragen wij, waarom dan lichamelijk geweld zich niet tegen het recht kan keeren, dan worden wij gedrongen tot een tweede vraag, namelijk deze: »Waarom is de mensch rechtswezen?"

Cicero zegt in zijn Tusculanae disputationes 1) van den mensch: »neque nos corpora sumus", en in dienzelfden geest schrijft Preuss 2): »Auch das Individuum ist nicht um seines Leibes willen Person". Ware het omgekeerde waar, dan zouden ook de dieren in het rechtsleven tehuis behooren.

Men heeft getracht de onmogelijkheid, dat dieren deel uitmaken van de rechtsorde, wel langs een anderen weg te verklaren, door zich namelijk te beroepen op het den mensch ingeschapen egoïsme, dat hem zou dwingen de dieren buiten de rechtssfeer te houden. Een betoog dus, dat zich niet baseert op de eigenschappen van

1) Lib. I § 52. 2) t. z. p. bl. 247.

het dier, maar op een trek in den mensch, die zondig is en in strijd met het wezen van het met verplichting steeds gepaard gaande recht. Een betoog verder waaruit zou volgen, dat de mensch, door dit egoïsme te verloochenen, zou zwichten voor den aandrang der dieren en ze in zijne rechtsorde zou opnemen als te lang daaruit geweerde wezens, evenals dit eenmaal met de slaven in Rome het geval was geweest.

Dit betoog, immoreel omdat wij van onze rechten onze verplichtingen niet scheiden mogen, en recht en egoïsme niet geassimileerd mogen worden, is ten eenenmale onvoldoende. Niet omdat wij met de belangen der dieren niet willen rekenen, — door de wet der zedelijkheid zijn wij zelfs verplicht dit wél te doen, zoodat, al hebben de dieren geen rechten tegenover ons, wij toch onze verplichtingen tegenover de dieren hebben, — niet om die reden dus, maar omdat zij organismen van een lagere orde zijn, worden zij niet uit de menschelijke rechtssfeer geweerd, maar zijn zij onbekwaam daarvan deel uit te maken en staan zij er uit zich zelven buiten. Met den mensch staat het dier niet gelijk, maar is, in tegenstelling met gene, aan den mensch onderworpen. Bij de schepping sprak God: „Laat ons menschen maken naar ons beeld, naar onze gelijkenis; en dat zij heerschappij hebben over de visschen der zee, en over het gevogelte des hemels, en over het vee en over de geheele aarde, en over al het kruipend gedierte, dat op de aarde kruipt" 1). En tot Noach en zijne zonen zeide Hij: „Uwe vrees en uwe verschrikking zij over al het gedierte der aarde, en over al het gevogelte des hemels; in al wat zich op den aardbodem roert, en in alle visschen der zee, zij zijn in uwe hand overgegeven" 2).

---

1) Gen. 1 : 26.

2) Gen. 9 : 2.

Zoo is dan de mensch niet »um seines Leibes willen Person." Maar hij is dit evenmin »um seiner Interessen willen." Ook dit standpunt heeft men getracht te verdedigen [1]), hoewel op niet afdoende gronden.

Die leer komt hierop neer dat het eigenlijk de *belangen* van den mensch zijn die door de rechtsorde beschermd worden, alsof de rechtsorde niet den mensch in zijn geheel beschermt en daardoor dus zijne belangen, maar alsof de belangen, met de menschen als hunne organen, de bescherming verkrijgen en genieten, en alsof die belangen, toevallig geconcentreerd in den mensch, — welke omstandigheid niet eenmaal onverbiddelijke eisch is, — als 't ware ieder afzonderlijk voor zich een plaats in de rechtsorde veroveren en waar zij in den mensch hun orgaan vinden, dezen als zoodanig in de rechtsorde binnensleepen.

Ook deze leer mag geen aanspraak maken op juistheid. Uit het Romeinsche recht is U bekend, hoe de slaaf aanvankelijk geene of bijna in het geheel geene rechten had en vermogensobject was. Dit was zoo niet, omdat hij als mensch andere belangen had dan zijn heer en meester, belangen sui generis, maar met zijne belangen werd niet gerekend, omdat zij die van een slaaf waren. Niet naar de verschillende soorten van belangen, maar naar de plaats in de maatschappij werd de bescherming afgemeten die de mensch van de rechtsorde genoot.

Niet om zijns lichaams wille, noch door middel van zijn belangen, maar om zijne zij het al niet met het lichamelijk oog, desniettemin duidelijk waarneembare psychische eigenschappen, is de mensch rechtswezen. En hiermede is tevens het antwoord gegeven op de vraag: waarop het recht dan wel berust, zoo het niet een van Staatswege ver-

---

[1]) Men lezen bv. Dr. Bernatzik in het Archiv für öffentliches Recht 5er Band, 2es Heft. Kritische Studien über den Begriff der juristischen Person und über die juristische Persönlichkeit der Behörden insbesondere.

leende gunst noch physiek geweld of lichamelijke macht is?

Immers vinden wij de basis van het recht, waar wij voor het oogenblik meer bijzonder het oog vestigen op dat gedeelte van het recht waar van een onderworpenheid aan een den mensch verleend gezag geen sprake is en wij ons dus bewegen op het gebied van het privaatrecht, in de door den Schepper in den mensch gelegde eigenschappen.

Ik noemde zooëven de opvatting van het recht als in zijn ontstaan en bestaan van den Staat afhankelijk onjuist ook uit historisch oogpunt.

Ter toelichting van deze stelling wijs ik u, bij de vele voorbeelden die zouden kunnen gebruikt worden, op de eigenrichting en het jus vitae ac necis van den pater familias in het Romeinsche recht.

In het oudste Romeinsche recht bestaat een nauw verband tusschen recht en geweld, met dien verstande echter dat de lichamelijke kracht zich nooit tegen het recht kan keeren. Door de lichamelijke kracht wordt tot het geoccupeerde een dergelijke betrekking geschapen dat zij door de omgeving moet geëerbiedigd worden en geen bloot lichamelijke kracht die betrekking mag schenden of vernietigen. Wordt die betrekking tot het object bedreigd, dan is de lichamelijke kracht daar om haar tegen inbreuken te verdedigen. Men zou deze physieke kracht den bast, den harden dop, en de door haar beschermde betrekking of het recht zelf de kern van de vrucht kunnen noemen.

»Die persönliche Thatkraft", zegt v. Jhering 1), was »die Urheberin" en daarom ook »die Schützerin des Rechts", Zij is niet het naakte physieke geweld, maar »die Persönliche Thatkraft" wordt door het rechtsgevoel tot eene zedelijke macht verheven: het is een kracht d i e n s t b a a r aan de rechtsidee.

---

1) Geist des röm. Rechts I. 4e Aufl. § 12.

Op dezelfde wijze vielen toen recht en geweld samen als thans nog, buiten het burgerlijke leven in de geschiedenis der Staten, recht en geweld hand in hand gaan: men verschafte zich zelf recht.

Het zwaard of de speer waren de oudste symbolen van het recht en als oorspronkelijken vorm van rechtsverkrijging kende men alleen de mancipatio, waardoor de nieuwe eigenaar zelfstandig optrad in de plaats van den ouden. Eerst later kende men de traditie, (trans-datio). Het nemen was de eigenlijke grond van het ontstaan der rechtelijke heerschappij; hetgeen zich b. v. in het huwelijk openbaarde, door welke handeling de bruid uit den schoot harer familie gerukt werd; en ook in den godsdienst te voorschijn trad waar de vestales en de flamen Dialis door de goden worden geroofd, genomen, c a p i u n t u r.

Waar physieke kracht rechten vestigt, vervult de m a n u s de hoofdrol: men denke aan het manum conserere, de manus injectio en de manus in het huwelijk.

De physieke kracht, die het recht grondde tegenover den vijand, vervulde diezelfde functie als onder burgers eigendoms-overdracht of eigendoms-vestiging plaats had. Eigendoms-overdracht door overeenkomst had niet als zoodanig kracht, maar eerst daardoor dat zij zich aan de idee van het buitrecht accommodeerde. Men liet zich de zaak ontrukken: de nieuwe houder verscheen als degene die de zaak als buit had behaald, d. i. als eigenaar.

Bezat men nu een onbetwistbaar recht, dan gaf, waar dit werd aangetast, niet de physieke kracht der strijdenden den doorslag, maar de rechthebbende, b.v. de bestolene of beleedigde, kon in de handhaving van zijn recht rekenen op den bijval en de instemming van zijne omgeving. Men ging terstond over tot de executie en wel zonder medewerking der overheid. Slechts door de bestrijding der rechtmatigheid dier executie kon een derde als vindex den loop daarvan stuiten, maar op gevaar af van, verloor hij

zijn zaak, dezelfde som als de schuldenaar te moeten betalen.

Ook het wraakrecht was oorspronkelijk van overheidswege onbeperkt en vond zijn grens in de door de krenking bij den gekrenkte verwekten toorn. In de uitoefening van dit recht deed echter de omgeving haar invloed hoe langer zoo meer gevoelen: de wraakoefening door lichamelijk geweld kon worden afgekocht, en ook de afkoopsom werd allengs binnen zekere perken gebracht.

Een gewichtige steun in de handhaving van niet twijfelachtige aanspraken werd gevonden in het zich verschaffen van getuigen. Dit geschiedde niet probationis causa, maar men rekende op hunne hulp, hunne medewerking voor het geval dat krachtdadige handhaving noodig mocht zijn; vandaar dat vrouwen geen getuigen konden zijn: immers kwam het niet alleen op het weten, maar casu quo op het waarmaken aan.

Zoo stelde zich zelfs bij het testamentum in comitiis calatis het geheele volk als getuige, als borg voor de handhaving van het testament tegen het eventueel verzet van soms een geheele gens, die door het testament kon benadeeld zijn. Voor die handeling was een lex noodig met alle daarvoor vereischte formaliteiten; van welken vorm men zich zeker niet zoude bediend hebben, zoo men bloot probationis causa getuigen gewenscht had. Hetzelfde effect beoogde het latere testamentum per aes et libram, waarbij de vijf getuigen het volk representeerden en zoodoende de handhaving van het testament publiekelijk gewaarborgd werd.

Wij zien, hoe aan al deze instellingen ten grondslag ligt de krachtdadige handhaving van eigen recht, hetzij door eigen kracht, hetzij met de hulp van anderen; hoe weinig de overheid zich hierin mengde; en hoe de voorstelling geheel ontbrak van een recht dat aan de overheid zijn ontstaan te danken had. En, terwijl de eigenrichting steeds

meer beperkt werd en op den achtergrond trad, naarmate de overheid zich meer belastte met de bescherming van de rechten en vrijheden der onderdanen, en wij haar ten slotte slechts in dien vorm nog overig zien waarin ze ook thans nog geoorloofd is, — ik bedoel de zelfverdediging, — zoo vinden we haar toch nog lang buiten het bereik der strafwet, nl. tot op de lex Julia de vi privata, van het jaar 46 v. C. 1)

Hetzelfde beginsel, de autonomie van het individu, grondgedachte van het geheele Romeinsche privaatrecht, en waarbij de samenleving een correctief biedt tegen willekeur en misbruik 2), ligt ten grondslag aan het jus vitae ac necis van den pater familias. Eerst bij den achteruitgang der zeden, die niet langer in staat waren misbruik te weren, stierf deze tak van den stam af.

Moet ik, om nog nader mijn standpunt toe te lichten, een beroep doen op het Germaansche recht? Was niet in de Germaansche landen de huisheer, hoewel deel van het geslacht waartoe hij behoorde, zelfstandig in zijn huis, en voor zijn gezin rechtschepper en priester? Ontmoeten wij ook hier niet eene aan het jus vitae ac necis herinnerende instelling, krachtens welke de man zijn vrouw straffeloos kon dooden met uitzondering alleen van het geval, dat zij onschuldig was; zoodat de eed: »occidi sed non immerentem" hem van de aanklacht bevrijdde? Kon niet de man zijn gezin in geval van nood of schulden verkoopen, en zoodoende zijn recht op den persoon van zijn onderhoorige realiseeren? Moet ik u herinneren aan het »Mein Haus ist meine Burg", en u nog het ontstaan en de ontwikkeling van het huisrecht schetsen?

Het zoude mij veel te ver voeren dit alles tot in bijzonderheden na te gaan. Ik meen echter te kunnen

---

1) Zie hierover uitvoeriger v. Jhering. t. a. p. § 10, 11, 11*a*, 11*b*, 11*c*, 12

2) v. Jhering. t. a. p. § 6.

volstaan met wat ik aanvoerde ten bewijze hoe met theorie en geschiedenis de beschouwing in strijd is, die het bestaan van het recht laat afhangen van het goedvinden van de tijdelijke parlements-meerderheid, die zich van de staatssouvereiniteit meester waant.

Geheel ten onrechte heeft men, misleid ook door een valsch begrip der souvereiniteit, den Staat gemaakt tot de bron van alle recht, en voorbijgezien dat het slechts zijne roeping is het bestaande recht te handhaven, en, omdat hij het handhaven moet, aan dat recht, terwijl het nog latent is, den vorm te geven waarin hij het, eenmaal als bindende norm te voorschijn getreden, handhaven kan. Gelijk oudtijds de privilegiën niets anders inhielden dan de sanctioneering van wat zich in het recht reeds lang ontwikkeld had, — ten voorbeelde wijs ik op de magna charta, — evenzoo kan ook de wet slechts eene regeling geven van betrekkingen of toestanden die onder een volk feitelijk — bewust of onbewust — reeds vóór de wet aanwezig waren.

Ook bestaan tusschen de verschillende staten onderling allerlei rechtsbetrekkingen; hetgeen bezwaarlijk in harmonie is te brengen met de hier bestreden opvatting van den Staat. Schept de Staat het recht, dan is het ondenkbaar dat hij door zijn eigen schepsel wordt beheerscht. En toch, het behoeft geen betoog dat tusschen staten verhoudingen bestaan, die hen binden; en moge al de naleving dier betrekkingen gebrekkig gewaarborgd zijn, zoo kan toch geenszins iedere staat, die naar de wapenen grijpt om een anderen staat tot die naleving te noodzaken, van willekeur worden beschuldigd.

Zonder nader in te gaan op zijne bewering, dat de toestand in het verschiet is, waarin een nog hooger organisme dan de Staat eene aan de natuur der rechtsbetrekkingen beantwoordende regeling met bindend gezag zal vaststellen, zoo stem ik toch Preuss dit toe, dat het in den tegenwoordigen tijd tot de roeping van den Staat behoort

het latente recht te voorschijn te brengen. »Der Staat, zegt hij, declarirt das latente Recht.«

De beschouwing van Staat en Recht, waarvan men de zoo even geciteerde woorden het resultaat zou kunnen noemen, breekt, lettende op wat de historie leerde, met de zoolang gevolgde romanistische theorie, die niets anders kent dan den souverein-staat, middelpunt van het publieke recht, en het souverein individu, middelpunt in den van het publiek recht afgezonderden kring van het privaatrecht.

Er is thans een strooming in de wetenschap gewekt, die niet langer eene afgodische vereering koestert voor dien almachtigen, albemoeienden, alleenheerschenden, alleen rechthebbenden d. i. willekeurigen Staat met zijne in mythische nevelen van Staatsverdrag gehulde geboorte; eene strooming, die erkent dat een Staat niet de eenige door menschen gevormde kring is, maar dat binnen dien grooten kring allerlei groepen zijn en waren, zich vormende naar den eisch der behoeften en aandringende op erkenning en bescherming; een strooming eindelijk, die waar zij niet door wegcijfering of verkeerde toepassing der gezagsleer in verkeerde bedding dreigt te verloopen, een krachtigen tegenstand kan bieden tegen den alles vernielenden stroom der revolutiebegrippen.

Ten einde u het kenmerkende der hier bedoelde Germaanschrechtelijke leer beter voor oogen te kunnen stellen, zal ik trachten het verschil in beginsel aan te geven tusschen deze en de bovengenoemde romanistische theorie. Uit de beschouwing dezer laatste zal u tevens blijken, hoe de verkeerde begrippen over Staat en Recht, die ik straks besprak, veelal toepassing, ook verkeerde toepassing zijn van rechtsbeginselen, die in de Romeinsche republiek en het Romeinsche keizerrijk zijn uitgewerkt en ten slotte, na neergelegd te zijn in het corpus juris civilis als een nalatenschap, vaak zonder voorrecht van boedelbeschrijving, zijn aanvaard door en toegepast in aan het Romeinsche

recht en aan Romeinsche toestanden geheel vreemde staten.

De Romeinen, die onder de Europeesche volkeren het eerst het recht tot een zelfstandig, onaantastbaar gebied maakten, vatten, zooals Gierke 1) opmerkt, de rechtsidee slechts ten halve, daar voor hen recht en privaatrecht eigenlijk coïncideerden. Wel spraken ook zij van een jus publicum, en trad daarin ook de idee van een hoogere eenheid te voorschijn, maar aan het jus publicum ontbrak juist de veelheid van subjecten, die voor het bestaan van recht onontbeerlijk is.

In en door het privaatrecht paalde de Romein een gebied af, waarop de individueele wil onbeperkt heerschappij voerde, en afgezonderd en beveiligd stond tegenover den Staat.

Iets anders dan individuën kende het Romeinsche privaatrecht dan ook niet: de pater familias was er het centrum van en het begrip van persoon was de door den Staat beschermde wil van den individueelen mensch. Levensverhouding en plaats in de maatschappij konden die persoonlijkheid beperken, maar dit was in het oog van den Romein eene door uitwendige omstandigheden veroorzaakte abnormaliteit, niet eene in de persoonlijkheid zelf liggende beperking. Ook ontbrak elk verbandsbegrip: bij de souvereiniteit van het individu miste dit toch de macht zijn wil als het ware te vervreemden en dezen met dien van andere individuën tot één gemeenschapswil te vervormen.

Wel kenden natuurlijk de Romeinen in het publiek recht het begrip »Staat", maar dit was de gemeenschap der burgers, afgescheiden van de som der haar vormende individuën, draagster van een enkelvoudigen, ondeelbaren, algemeenen wil, — de Populus Romanus, waarop met eenig recht toepasselijk zou zijn de uitspraak die den Staat noemt: een wezen door niemand gekend en door niemand gezien!

---

1) Das deutsche Genossenschaftsrecht II, bl. 26.

De privatus, als zoodanig zelfstandig en onafhankelijk tegenover den Populus Romanus, was dit niet als civis en had als civis geen rechten: de Staat was niet een levend organisme, maar een transcendente almachtige eenheid, eene eenheid die een steeds transcendenter en meer en meer »anstaltlich" karakter aannam, toen eenmaal de Imperator als de belichaming van die staatseenheid optrad. Wel was de souvereine burgerschap niet onbeperkt, maar behalve dat de Staat niet mocht treden op het geheel buiten zijn sfeer liggende gebied van het privaatrecht, was het recht dat hem bond toch niets anders dan een slechts tot zijn verandering bindende rechtsnorm of een samenstel van administratieve bepalingen. 1)

Ook het vermogen van den Staat behoorde tot het publiekrecht en gold dienvolgens als res nullius, terwijl de op vermogensrechtelijk gebied bestaande rechtsbetrekkingen tusschen populus en privatus, analoog aan die inter privatos, toch essentiëel van deze onderscheiden waren, aangezien haar de bescherming van het civielrechtelijk actiënsysteem ontbrak en zij onderworpen waren aan eene administratiefrechtelijke behandeling, waarvan grondtrek was dat de gemeente, door middel der magistrale cognitie, als rechter in eigen zaak optrad

Die publiekrechtelijke instellingen, welke eenigszins gelijken op corporatieve verhoudingen, en wel in het jus sacrum de sacrale collegiën en de goden, en buiten het jus sacrum de gemeente, waren niet meer dan staatsdeelen, staatsfunctiën uitoefenend en ten behoeve van een staatsdoel aanwezig. »Die publicistische Rechtswesenheit der Municipalgemeinde", zegt Gierke 2), was tegelijk »Abbild und Ausfluss der publicistischen Rechtswesenheit des Staatsganzen.« Zoodat, toen in den Keizer den Staat een

1) cf. Gierke II § 4.

2) t. a. p. III. bl. 73.

»anstaltliches Gepräge« werd opgedrukt, de zelfregeering der tot het Romeinsche rijk behoorende gemeenten overging in een aan voogdij verwante regeering van keizerlijke ambtenaren.

Zoo konden in het Romeinsche publiekrecht in den heidenschen tijd geene met subjectieve rechten voorziene verbanden, d. i. rechtspersonen, zich vormen; en hoewel de Christelijke Kerk, die lang vóór den val van het Romeinsche rijk was opgekomen en op den eeretroon was geplaatst, zelve, niettegenstaande haar »anstaltlich« karakter, een levend lichaam met levende leden was, haar oorsprong niet aan den Staat te danken had en niet geroepen was om een staatsdoel te vervullen, zoo kon zij in de richting van eene vrijere corporatieve ontwikkeling aan het Romeinsche recht den stoot niet geven, maar liet dit blijven in de versteening waarin dit recht bij den voortdurenden achteruitgang van het Rijk geraakt was. Immers toen eenmaal de Kerk uit haar schuilhoek te voorschijn trad en van een nauwelijks toegelaten lichaam Staatskerk was geworden, werd haar het oud-romeinsch rechtelijk verbandskleed aangepast, werd het jus sacrum uit den heidenschen tijd overeenkomstig de nieuwe toestanden gewijzigd en werd de Kerk als een in het jus publicum erkende eenheid een onder den Keizer geplaatst staatslid 1).

Hoewel dus elke verbandseenheid, ontstaan door een scheppingsdaad van den Staat, n.l. zijne autorisatie, geen eigen rechtssubjectiviteit tegenover den Staat kon doen gelden, m. a. w. geen persoonlijkheid bezat, ja niet eenmaal een verzekerd bestaansrecht had, moest toch een weg gevonden worden om aan die eenheden ten opzichte van haar vermogen een ook tegenover den Staat zelfstandige en onafhankelijke sfeer toe te kennen, waardoor dan haar goed evenmin aan het Romeinsche volk als aan de singuli

1) Cf. Gierke t. a. p. III bl. 114.

toekwam. Ten einde aan deze behoefte, die zich steeds sterker gevoelen deed, tegemoet te komen, werd dan aan zulke staatsdeelen, waar en voor zoover de lex die ze in het leven riep zulks toeliet, als toevoegsel rechtspersoonlijkheid toegekend ten opzichte van hun vermogen, d. i. in dien kring van rechten werden zij evenals singuli behandeld, hun vermogen werd uit het publiekrecht in het privaatrecht overgebracht. »Civitates privatorum loco habentur", heette het, en van het verband als vermogenssubject gold »personae vice fungitur". 1) De in het publiekrecht gevormde eenheid werd dus in het privaatrecht opgenomen, maar in wezen bleef het publiekrecht de beheerschende norm, en, aangezien de privaatrechtelijke rechtspersoon onvermogend was zich zelf te uiten, trad de publiekrechtelijke eenheid privaatrechtelijk als de plaatsvervangster op van den achter haar verborgen individueelen wil; zoodat dan ook in de bronnen furiosi, infantes en civitates op één lijn worden gezet, 2) hetgeen niet mogelijk zou geweest zijn, indien de publiekrechtelijke eenheid als zoodanig een plaats in het privaatrecht had kunnen vinden.

De rechtspersoonlijkheid was van de universitas, die zelf een stuk van den ondeelbaren Staat was, niet een integreerend deel, of, om met Gierke te spreken: »die Quellen wissen... nichts van dem Begriff einer öffentlichrechtlichen Persönlichkeit, und kein Verband ist ihnen als solcher Person" 3). »Als publicistisches Wesen, zoo zegt dezelfde schrijver elders 4), war die universitas eine reale Einheit

---

1) Quia hereditas personae vice fungitur, sicut municipium et decuria et societas. l. 22 D. 46. 1.

2) l. 22 § 2 D. 4. 6. Quod edictum etiam ad furiosos et infantes et civitates pertinere Labeo ait.

3) t. a. p. III bl. 135.

4) III bl. 103.

aber keine Person. Als Privatrechtssubject war sie eine Person, aber keine reale Einheit."

De specifiek romeinsrechtelijke gevolgen dezer rechtsbeschouwing waren: de volkomen negatie van elken juridischen band tusschen de eenheid en de veelheid in de gemeenschap; het onbekend zijn van lichamen ter voorziening in individueele behoeften; gemis van een behoorlijk geregelde verhouding tusschen de rechten van den rechtspersoon en die van de leden 1); verder de onbekwaamheid van de corporatie als privaatrechtssubject tot het plegen van delicten 2); terwijl ten slotte het toezicht van den Staat over de verbanden als rechtspersonen op privaatrechtelijk gebied hierin principiëel verschilde van het toezicht dat de Staat uitoefende op die verbanden als publiekrechtelijke eenheden, dat het toezicht in laatstbedoelden zin een toezicht was over de van het staatsgeheel onafscheidelijke deelen, en het toezicht in eerstbedoelden zin een voogdijschap over tot willen en handelen onbekwame individuën 3).

Betrekkelijk eenvoudiger, niettegenstaande den breederen aanleg en de veel rijker ontwikkeling van het Germaansche recht, was de in dit recht heerschende opvatting der rechtspersoonlijkheid; waardoor dit recht dan ook niet genoodzaakt was evenals het Romeinsche zijn toevlucht te nemen tot het fingeeren van een in werkelijkheid niet bestaande persoonlijkheid, die dan weêr met de in den Staat levende individuën tot het privaatrecht beperkt was.

Hoewel het Germaansche recht geen woorden heeft voor

---

1) Gierke III. bl. 141. Men vergelijke ook bladz. 143, waar de schrijver er op wijst dat naar de in het corpus juris neergelegde leer het feitelijke substraat der corporatie wel de natuurlijke of gewilde vereeniging van individuën zijn kan, maar nooit uit die vereeniging het rechtens bestaan van een verbandseenheid kan voortspruiten.

2) ibidem bl. 168.

3) ibidem bl. 181.

het begrip van persoon of rechtssubject, en het die uitdrukkingen eenvoudig uit het Romeinsche recht overnam, was het begrip zelf toch van den aanvang af aanwezig. Maar terwijl het Romeinsche recht niet verder gekomen was dan den mensch in den afgezonderden kring van het privaatrecht zelfstandig tegenover den Staat te plaatsen, brachten de Germanen ook de verhoudingen tusschen den mensch en de gemeenschap onder de heerschappij van het recht.

Had Rome zich gekenmerkt door eene vroege ontwikkeling van dat eene deel van het recht, het privaatrecht, en daarmede een scherpe scheiding gemaakt tusschen dit en het publiek recht, in het Germaansche recht bleven deze beide sferen lang vermengd en nog schijnt een grenslijn moeilijk te vinden.

Was in het Romeinsche recht de beperking der persoonlijkheid eigenlijk abnormaal, eene omstandigheid die niet uit haar wezen voortvloeide, maar veeleer daarmede in strijd was, in het Germaansche recht was die beperking niet alleen regel, maar zij was ook een integreerend deel der persoonlijkheid. De stam, de stand, de gemeente waartoe men behoorde, de dienst waarin men stond, of het bezit dat men met anderen deelde, dit alles en nog zooveel meer bepaalde de persoonlijkheid en gaf de rechten, ja, maar tevens de verplichtingen aan, die den mensch in die verhoudingen toekwamen en die op hem rustten.

Het Germaansche recht kenmerkte zich door humaniteit, wederkeerigheid en onderlingen steun tegenover het koele egoïsme, waarvan het Romeinsche recht den stempel draagt. Om u hiervan slechts een enkel voorbeeld te noemen wijs ik U op de zorg voor de behoeftigen, die op elken kring in allerlei vorm rustte, eene instelling niet passende in het Romeinsche recht dat een uit haar aard beperkte persoonlijkheid niet kende. En hoewel bij de Germanen evenals bij de Romeinen en alle andere volken aanvankelijk de persoonlijkheid tot de bloedverwanten, geslachts- of stam-

genooten beperkt was, en hij die daartoe niet behoorde vrede – d. i. rechteloos was, zoo kon toch juist om het beginsel, dat de persoonlijkheid in zich zelve beperkt is en met haar rechten ook hare verplichtingen medebrengt, geen dienstverhouding een dergelijk karakter van onderworpenheid dragen dat de onderworpene evenals bij de Romeinen een volkomen rechteloos voorwerp werd. Bij de Romeinen was de mensch, althans in beginsel, op privaatrechtelijk gebied óf onbeperkt rechtssubject óf object; bij de Germanen bleef hij op elk rechtsgebied, hoe verheven ook, steeds gebonden, hoe onderworpen ook, steeds mensch.

In het Romeinsche recht was de persoonlijkheid onvervreemdbaar; juist het omgekeerde was bij de Germanen het geval. Dit kwam ook hierin uit dat bij dezen de wil van een ieder zich als het ware versplinteren, of, beter nog, zich deelen kon en tegelijkertijd zich verbinden met de willen van anderen, zoodat daardoor een ten opzichte der individuën zelfstandige gemeenschapswil met eigen rechtssfeer ontstond; terwijl de Romeinen in den Staat slechts eene los van, en boven de individuën staande transcendente eenheid zagen, die wel rechten uitoefende tegenover zijne onderdanen, maar geene verplichtingen erkende tegenover dezen. De Staat als transcendente eenheid was trouwens voor de Germanen ondenkbaar, daar bij hen de Staat zich allengs ontwikkelde en, op het oogenblik dat zij met hun volksorganisatie uit het duister in de wereldgeschiedenis te voorschijn traden, wel de kiemen voor den Staat onder hen aanwezig waren, maar zij nog niet gekomen waren op het standpunt waarop de Romeinen stonden, toen zij als een volledig ontwikkelde staat op het wereldtooneel verschenen.

Voor den Germaan waren de oorspronkelijke vormen van gemeenschap de familie en het geslacht, maar de gemeenschap was zoo weinig transcendent, dat die verbanden ook hun verplichtingen hadden tegenover hunne

leden en dezen een subjectief recht bezaten tegenover genen. Zoo moest ook de Germaansche beschouwing van den Staat, toen eenmaal uit de verbinding van geslachten tot stammen en van stammen onderling zich een staat gevormd had, geheel afwijken van de Romeinsche, en moest voor haar de Staat, in plaats van een machine, een organisatie zijn met levende leden, een boom, die evenmin alleen stam als alleen takken of bladeren is, of een lichaam, gelijk ons, met betrekking tot de Kerk, Gods Woord daarvan een beeld geeft. In den Germaanschen staat treedt juist dit scheppingswerk Gods heerlijk in het licht, waarvan Paulus zegt 1): »Want ook het lichaam is niet een lid, maar vele leden. Indien de voet zeide: Dewijl ik de hand niet ben, zoo ben ik van het lichaam niet; is hij daarom niet van het lichaam? En indien het oor zeide: Dewijl ik het oog niet ben, zoo ben ik het lichaam niet; is het daarom niet van het lichaam? Ware het geheele lichaam het oog, waar zou het gehoor zijn? Ware het geheele lichaam gehoor, waar zou de reuk zijn? Maar nu heeft God de leden gezet, een iegelijk van dezelve in het lichaam, gelijk Hij gewild heeft. Waren zij alle maar een lid, waar zou het lichaam zijn? Maar nu zijn er wel vele leden, doch maar een lichaam. En het oog kan niet zeggen tot de hand: Ik heb u niet van noode: of wederom het hoofd tot de voeten: Ik heb u niet van noode."

Terwijl dus in den Romeinschrechtelijken staat elke publiekrechtelijke eenheid als vervullende een staatsdoel en als zijnde een staatsdeel, niet bestaan kon zonder de scheppende daad van den staat, vond de Germaansche staat bij zijn ontstaan een aantal kringen uit zichzelven bestaande, waarvan men eer zeggen kon dat zij aan den staat het leven geschonken hadden, dan dat die kringen, ieder met zijn eigen belangen en zijn eigen rechten, uit hem waren voortgekomen.

1) I Cor. 12 : 14—21.

En hiermede wensch ik de reeks van verschilpunten tusschen die twee groote rechtsbeginselen te sluiten. Zij schijnt mij voldoende om te bewijzen, dat de Germaansche staat niet kent het alles tot zich trekkend en in zich opzuigend beginsel van den Romeinschen staat, maar leven en werking laat aan de binnen zijn gebied bestaande kringen. De Germaansche staat aanvaardt het schriftuurlijk beginsel van de eerbiediging der rechten van de zwakkeren. De Germaanschrechtelijke staatsleer moet, consequent ontwikkeld, breken met de leer der staatssouvereiniteit, en naast de souvereiniteit der landsoverheid erkennen die der onder hare bescherming staande zelfstandige kringen.

Op een verkeerden weg echter wordt die leer ontwikkeld waar, op voorbeeld van Dr. Hugo Preuss verkondigd wordt, dat deze leer het begrip van souvereiniteit niet toelaat.

De genoemde schrijver betoogt, dat men der wetenschap geen grooter dienst kan bewijzen, dan het geheele begrip van souvereiniteit te elimineeren.

Hij plaatst zich daarbij echter op het vitieuse standpunt, dat souvereiniteit uit haar aard in omvang geheel onbeperkt is, en dat geen andere souvereiniteit dan die van den Staat denkbaar is. Hij huldigt daaromtrent de bedorven begrippen uit den tijd van en na Lodewijk XIV, die door machtsmisbruik en overschrijding van de aan zijn gezag gestelde grenzen, de Romeinsche Caesaren heeft nagevolgd, en dit in een land met zijn van Rome sterk verschillend staatsorganisme en zijn samenstel van zelfstandige rechtskringen. De machtspreuk van Lodewijk XIV: l'état, c'est moi! was niet een uitoefenen van eigen regeerrecht, maar een negatie van de ook tegenover het koninklijk gezag zelfstandige, niet verantwoordelijke, souvereine kringen.

Wel verre van Preuss' conclusie over te nemen, acht ik het van groot gewicht, met de begrippen ons door de Germaansche wetenschap gegeven, ook dat der souvereini-

teit te bewaren. De beteekenis toch van het souvereine gezag is dat het aan geen ander onderworpen is dan aan dat van God en alleen aan Hem verantwoordelijk is. Terecht wordt ook door Preuss geleerd de zelfstandigheid en bevoegdheid tot machtsuitoefening van allerlei kringen, die de Staat niet mag aanranden en waaraan de menschen onderworpen zijn. Maar geen gezag is, hoe historisch bewijsbaar ook, uit zedelijk oogpunt verklaarbaar en te rechtvaardigen, wanneer niet beleden wordt dat het door God is ingesteld en van Hem afhankelijk is.

Kan nu juist de bodem van het Germaansche recht bij uitstek geschikt heeten voor eene goede ontwikkeling van de leer der souvereiniteit, zoo mag toch niet uit het oog worden verloren, dat ook hier, wanneer men Gods Woord verlaat, gevaar dreigt voor afzakken langs revolutionnaire helling bij de beantwoording der vraag, bij wien in een kring het gezag berust. Ook hier hebbe men zich te hoeden voor uit eene voorafopgestelde, zij het al in menig opzicht op de geschiedenis gebouwde theorie zijne conclusiën te trekken en daardoor rechten te schenden of te ontnemen, die met die theorie in strijd schijnen. Het bestaan van een gezag boven den mensch, waaraan hij gehoorzaamheid verschuldigd is, wordt in het algemeen erkend, maar men zoekt, waar niet gelet wordt op wat Gods Woord ons leert, de verklaring der tot onderworpenheid dwingende overheid op de aarde bij de menschen in plaats van bij der Koningen Koning. Het is voorzeker zeer verleidelijk om, wanneer men den mensch de eigenschap toekent van met anderen een geheel te vormen en aan dat geheel als zoodanig het vermogen toeschrijft van een enkelvoudigen wil te hebben, gevormd door hen die van die eenheid deel uitmaken, dezen wil der gemeenschap te houden voor zijn heer aan wien men gehoorzaamt: voor den hoogmoedigen mensch is het gemakkelijker zich in plaats van voor een buiten hem staand, van hem onafhankelijk gezag, te buigen voor een

wil die in zekeren zin zijn eigen wil zou kunnen heeten, of althans een wil is, aan welks vorming hij aandeel had of had kunnen hebben. Het is gewis oogenschijnlijk minder vernederend het gezag in een kring aan dien kring zelven toe te schrijven en het zoodoende op den wil der geregeerden terug te brengen. Ook dan echter wordt ten slotte elk gezag misbruik en elke overheidsdwang onrecht. Maar bovendien, daar staat geschreven: »Alle ziel zij den machten over haar gesteld onderworpen, want er is geene macht dan van God en de machten die er zijn, die zijn van God verordend..... Zij is Gods dienares U ten goede..... Daarom is het noodig haar onderworpen te zijn niet alleen om der straffe wil, maar ook om des gewetens wil." 1)

De overheid Gods dienares u ten goede. Geheel tegenovergesteld dus aan een van menschen afgeleid gezag is de macht der overheid niet de wil van de geregeerden maar is, uit reiner bron gevloeid, slechts ter wille van de geregeerden aanwezig.

Zeer duidelijk treedt deze onafhankelijkheid van het gezag tegenover de daaraan onderworpenen in het licht, wanneer men acht slaat op het huisgezin. Ook het huisgezin is een kring; toch zal niemand er aan denken den vader in zijn handelingen ten behoeve van dat gezin aan te zien voor den uitvoerder van den wil van dien kring, of voor den afgevaardigde van dien kring, waar hij, zooals dit in het oude Germaansche recht b. v. geschiedde, zijn gezin naar buiten vertegenwoordigt.

Gelijk het in het huisgezin is, zoo is het ook in den Staat, waarin hetzij bij de eenheid der verschillende kringen, hetzij bij den vorst het gezag berust en door die eenheid of dien vorst uitgeoefend wordt ten behoeve der geregeerden.

---

1 Rom. 13 : 1, v.v.

Eerbiedigt men in den vorst niet zijn zelfstandige positie en wordt hij uitvoerder van den wil van de gemeenschap, die men Staat noemt, dan maakt men de monarchie tot een republiek en den koning tot onderdaan en staatsorgaan, genoodzaakt ieder oogenblik te onderzoeken of zijn inzichten en handelingen nog in overeenstemming zijn met de wenschen der regeerende meerderheid, een orgaan tevens in zijne tegenwoordige verschijning terecht eene kostbare overtolligheid genoemd.

Gelijk in het huisgezin de vader niet geroepen is tot eigen lust het hem toevertrouwde gezag uit te oefenen, al is hij niet voor zijne daden aan zijn gezin rekenschap schuldig, evenmin heeft de vorst het recht zich zelf ten goede den scepter te zwaaien. De woorden, die Josaphat tot de door hem gestelde rechters sprak, zijn ook voor de koningen geschreven. »Ziet wat gij doet, want gij houdt het gericht niet den mensche, maar den Heere, en Hij is bij u in de zaak van het gericht. Nu dan, de verschrikking des Heeren zij op ulieden; neemt waar, en doet het; want bij den Heere, onzen God, is geen onrecht, noch aanneming van personen, noch ontvanging van geschenken.« 1)

Een even hechte band als den vader aan zijn gezin, bindt den vorst aan zijn volk. De koning is niet een individu, los van het land waarover hij regeert, noch een bezoldigd ambtenaar, contractueel verbonden aan den Staat, gerechtigd tot heengaan zoo het hem lust, en verplicht zijn plaats te ruimen, zoo het volk zijn ambt of zijn persoon niet langer duldt. De koning vormt een organisch geheel met de natie, is haar sieraad en schoonheid, en, vaak ook door het bloed zijner vaderen, één met zijn volk, één in geschiedenis en lotswisseling. Het welzijn der natie is zijn welzijn, haar geluk het zijne, haar leed zijn lijden.

Het is de heerlijke roeping van den vorst als een vader

---

1) 2 Kron. 19: 6, 7.

te zorgen voor de belangen zijner onderdanen en zich het lot der verdrukten aan te trekken. Maar nooit kan een vorst, — hoe innig ook verbonden aan zijn volk, hoe ook in de uitoefening van zijn macht gebonden en hoe ook in zijn handelingen bepaald door dat eene doel, het heil van zijn volk, — de verantwoordelijkheid aan zijn Souverein onttrekken aan den Koning der koningen en die stellen in de handen van het volk waarvan hij het hoofd is en dat hij bestuurt door *zijn* wil.

Wordt dit ware fundamentum regnorum in eere gehouden en bewaard; verlaagt een vorst zich niet door van zijn hoogte neder te dalen en zich te stellen onder een domineerende meerderheid in den Staat, die het souverein gezag meent te bezitten; vereert een natie in dienende liefde den haar door God geschonken vorst; tast het volk in euvelen overmoed de rechten niet aan, die den koning in het belang der natie toekomen; dan verkrijgt de Staat zijn hechtheid weder, dan wordt het mogelijk dat een vorst, die boven de partijen verheven is en geen behoefte heeft aan de onderdrukking der minderheid, waakt tegen krenking en verkrachting van het recht en leniging brengt in die maatschappelijke nooden en behoeften, tot welker voorziening een tijdelijke volksmeerderheid niet overgaat, dan wanneer de ondergang haar dreigt en zij gevaar loopt van onder bloed en tranen te moeten wijken voor de lang door haar onderdrukte, met haar eigen wenschen strijdende belangen eener steeds geweldiger wordende volksmassa.

Ook voor ons volk echter, dat met geheel Europa op de paden der revolutie is verdwaald geraakt, is de terugkeer tot de erkenning dier alleen heilzame beginselen moeilijk, en bij den steeds hooger stijgenden revolutiekreet dreigt de belijdenis dier beginselen te verstommen. Toch is voor de wetenschap van het recht, nadat zij zich bevrijd heeft van de revolutionair-romanistische theorie, een schoone taak weggelegd, wanneer zij naast de onafhankelijkheid en

zelfstandigheid der in de natie levende kringen durft erkennen de zelfstandige rechtssfeer van den alleen aan God verantwoordelijken koning, en is zij in staat om, opkomende ook in het recht voor de eere van den Koning der koningen, de fundamenten van het volksbestaan te bevestigen, en ze te beschermen voor den tegen dezelve gekeerden stroom der Revolutie.

Hiermede ben ik aan het slot gekomen van mijne beschouwing over de verhouding tusschen het Recht, den Staat en de Overheid. Ik heb dus, in korte woorden het gesprokene tezamen vattende, getracht het zelfstandig bestaan van het recht tegenover de Staatssouvereiniteit te verdedigen, en betoogd dat een revolutionaire Staat, die, bewust van zijn alvermogen, met één pennestreek verkregen rechten zou vernietigen, even rechtmatig zou handelen als de roover die zijn prooi met het pistool op de borst den geldbuidel ontwringt. 1) Ik heb U willen aantoonen dat, heeft al het recht om zijn handhaving en vorming den steun van de overheid noodig, het niet in zijn wezen ligt opgesloten dat de Staat het scheppe, en dat uit de geschiedenis en karakter der rechtsinstellingen de waarheid van dit gezegde blijkt. Den grond van het recht heb ik gezocht in de door God den mensch ingeschapen

---

1) Jam vero illud stultissimum existimo omnia justa esse, quae scita sint in populorum institutis aut legibus. Etiamne, si quae leges sint tyrannorum? Si triginta illi Athenis leges imponere voluissent aut si omnes Athenienses delectarentur tyrannicis legibus, num idcirco eae leges justae haberentur?...

Quod si populorum jussis, si principum decretis, si sententiis judicum jura constituerentur, jus esset latrocinari, jus adulterare, jus testamenta falsa supponere, si haec suffragiis aut scitis multitudinis probarentur. Quae si tanta potestas est stultorum sententiis atque jussis, ut eorum suffragiis rerum natura vertatur, cur non sanciunt, ut quae mala perniciosaque sunt, habeantur pro bonis et salutaribus? aut cur, cum jus ex injuria lex facere possit, bonum eadem facere non possit ex malo? Cicero, de Legibus. I. 15, 16.

eigenschappen, welke tevens den mensch tegenover de dieren plaatsen en waarin naast den oorsprong van het recht ook dien van den Staat moet gezocht worden. Ik zocht daarna de tegenstelling tusschen die twee groote beginselen, waarvan het eene alle recht onder den Staat plaatst en het van hem afhankelijk maakt, en het andere de inwerking van het recht op den Staat erkent en in den Staat niet ziet een transcendente levenlooze eenheid, maar een levend organisme met levende leden, die elk wederom met eigen onschendbare rechten bekleed zijn. Terwijl ik ten slotte de vraag besprak of men, waar men zich plaatst op het juister standpunt der Germaansche rechtsidee, genoodzaakt is met wegcijfering van het persoonlijk gezag van den vorst het gezag in den Staat toe te kennen aan de gemeenschap, en heb, mede met een beroep op Gods Woord, deze noodzakelijkheid ontkend, en het gezag gezocht bij den alleen tegenover God verantwoordelijken Vorst.

Moge het door 's Heeren gunst aan deze Universiteit geschonken worden aan de opsporing en ontwikkeling der op de Heilige schrift rustende beginselen te arbeiden, opdat bij het volk van Nederland het besef weder levendig worde, dat, wanneer het hieraan vasthoudt, dat om onzer zwakheid wille ons overheden gegeven zijn, en deze moeten gehoorzaamd worden om Gode daardoor te dienen en Hem de eere te geven, dáárin het duurzame en hechtste bolwerk gelegen is voor de welvaart van een volk, voor zijn vrijheid en voor de handhaving en zuivere ontwikkeling van zijn recht!

Hoogeerzame Heeren Directeuren der Vereeniging voor hooger onderwijs op gereformeerden grondslag, als zoodanig tevens bekleed met de bestuurshoogheid over deze Universiteit! Toen Uw voornemen mij bekend werd om mij door mijn tegenwoordig ambt aan deze Universiteit te ver-

binden, was ik lang in tweestrijd over den weg dien ik behoorde te volgen. Vereerend voorzeker, maar bezwarend tevens was voor mij Uwe keuze. Weinig vermoedde ik, toen deze Universiteit mij den graad van doctor in de rechtsgeleerdheid uitreikte, dat Gij op deze wijze het vertrouwen zoudt bevestigen, hetwelk Gij steeds steldet in de Hoogleeraren dezer Universiteit; en ik kon niet gissen dat ik zoo spoedig reeds geroepen zoude worden tot de vervulling van een taak, die ik om hare zwaarte en verantwoordelijkheid nooit begeerd zou hebben, al was het voor rijper leeftijd. Des Heeren wegen zijn hooger dan onze wegen, en Zijne gedachten dan onze gedachten; en de overweging dat de Heere meer dan één anderen weg had afgesneden dien ik had begeerd te gaan, deed mij mijzelven afvragen, of deze niet de weg kon zijn, dien Hij voor mij bestemd had, en schonk mij de vrijmoedigheid om, nu zich in dezen weg geene onoverkomelijke hinderpalen voordeden, dit ambt te aanvaarden. Geve de Heere, Wiens kracht in onze zwakheid volbracht wordt, dat de belangen die Gij aan mij hebt toevertrouwd, niet geschaad worden, en dat het werk hetwelk mijne hand hier vindt om te doen gezegend worde tot Eere van den Naam des Heeren en tot uitbreiding van Zijn Koninkrijk!

Hoogachtbare Heeren Curatoren dezer Universiteit! Naast een woord van dank aan Heeren Directeuren past een woord van erkentelijkheid aan U, die geene overwegende bezwaren hadt tegen mijne komst naar deze Universiteit. Moge het onderwijs, dat op mijne schouders werd gelegd, mede door een getrouwe voldoening aan de eischen door Gods Woord aan de wetenschap gesteld, U doen ervaren, dat ook Uw vertrouwen niet al te zeer misplaatst was.

Met bijzonderen nadruk, Hooggeleerde Heeren Professoren, richt ik het woord tot U. Reeds veel ben ik aan U allen verschuldigd van af het oogenblik dat ik onder de studenten der Vrije Universiteit eene plaats vond. Met

liefde en voorkomendheid hebt Gij mij zoowel gedurende Uwe lessen als daarbuiten gesteund, gesterkt en geleid bij mijne studiën, mij Uwe voorlichting steeds geschonken waar ik die vroeg, en geene moeite gespaard om in mij die liefde voor wetenschap en studie te kweeken die U zelven bezielde. Hiervan van deze plaats te mogen getuigen is mij een bijzonder voorrecht. Nu ik geroepen word om naast U eene plaats te bekleeden, doe ik een beroep op Uwe vriendschap, op Uw steun, die ik meer nog dan vroeger behoef.

Met mijne bede om hulp, vriendschap en voorlichting wend ik mij met name tot U, mijn geliefde leermeester, die mij steeds aan de hand hebt gevoerd en geholpen, waar moeilijkheden in den weg stonden en ik, aan mij zelven overgelaten, dreigde te verdwalen of den moed te verliezen! Hoe vaak werd het onderwijs, door het verstrijken der college-uren afgebroken, voortgezet in Uw studeervertrek! Naast mijnen Vader, met wien gij sedert eenige jaren het onderwijs in de rechtswetenschap deeldet en dien ik zoo gaarne op dit oogenblik aan Uwe zijde in ambtsgewaad had begroet, ben ik U hartelijk dankbaar voor wat Gij mij leerdet; maar nog meer weet ik U dank voor den vorm dien gij daarvoor koost, voor de hartelijkheid die mij in al Uwe handelingen tegenkwam. Juist dit doet mij vertrouwen dat, nu ik voor een deel Uwe taak overneem, Uw geduld niet zal te kort schieten, wanneer ik U, misschien meer dan Gij dit met het oog op Uw eigen omvangrijken arbeid zoudt wenschen, vraag om het licht Uwer rijkere ervaring!

WelEdeleHeeren Studenten! Eigenaardig voorzeker is de gewaarwording die ik ondervind op het oogenblik dat ik U van deze plaats mijn hartelijken groet breng. Het zijn niet de eerste banden die mij thans met U verbinden en ik gevoel mij als een die naar huis terugkeert, nu ik U allen hier vergaderd vind en daaronder meer dan een die mij reeds vroeger het voorrecht schonk van zijn persoonlijken omgang, en bij

studie en uitspanning mij vergezelde. Ik heb het nooit verheeld, en op deze plaats wensch ik het niet te verzwijgen, dat Uw kring. met zijn eigenaardige levensopvatting een grooten invloed heeft uitgeoefend op mijne vorming en mij in menig opzicht door 's Heeren gunst tot zegen is geweest. Gij ook kent het gezegde dat een mensch voor drie vierde het kind is van zijn omgeving; zoo in iemand, dan zou dit in mij bewaarheid zijn. Het verwondere u daarom niet dat ik verlangend ben de oude banden weder te vernieuwen, maar dan ook met deze bede dat Gij steeds moogt in het oog houden dat Gij tegenover elkander verplicht zijt te praesteeren wat Gij ook mij steeds bereidvaardig geschonken hebt!

Ieder uwer oefent in meerdere of mindere mate invloed uit op zijn omgeving en staat daarvoor verantwoordelijk tegenover den Heer, zijnen God. Waakt dan in uw handel en wandel dat de zaden, die Satan ook in uw midden strooit, geen wortel schieten, want gewichtig is, ook om de vorming die gij elkander geeft, uw samenzijn aan deze Universiteit. Door ernstige studie en gezonde levensopvatting maakt gij elkander bekwaam voor de taak die u wacht, wanneer gij uw academische loopbaan met een andere verwisselt. Bedenkt dat juist Gij een hechten band noodig hebt, wanneer gij, weinig in aantal, den strijd wilt aanbinden tegen ongeloof en revolutie, en in de Kerk van Christus, in de school, of in den dienst van uw land wilt ijveren voor de Eere van onzen God.

Het licht waarin gij staat geeft u bijzondere voorrechten, maar legt u ook bijzondere verplichtingen op!

Voor U, M. H., die U toelegt op de studie van het recht, ligt mij nog een laatste woord op het hart.

Niet gaarne zoude ik het voordeel in twijfel durven trekken dat verbonden is aan een grooter getal studenten, die zich de studie eener zelfde wetenschap ten doel stellen. Wanneer Gij Uw eigen toestand vergelijkt met dien van de studen-

ten in de rechtswetenschap aan andere academiën, zult Gij U hierin aanstonds aan mijne zijde scharen. Toch staat hiertegenover dat juist Uw geringer aantal gelegenheid laat voor een meer persoonlijke aanraking tusschen U en Uwe leermeesters. Van harte hoop ik dat deze omgang tusschen U en mij niet ontbreken moge. En wat Uwe studie aangaat! Door het voor een onbepaalden tijd heengaan van mijn vader is mijne komst naar deze Universiteit zoo al niet veroorzaakt dan toch verhaast. Hem te vervangen in wat hij voor U door zijn persoonlijkheid en gaven was, is voor mij een onbereikbare wensch, evenzeer als U terug te geven wat U in het onderwijs van mijn voorganger werd geschonken. Laat ons echter tezamen dit tekort trachten te dekken door verhoogde krachtsinspanning en volkomen toewijding, en moge de mantel der liefde bedekken wat ik niet in staat ben aan te vullen!

En moge zoo ook mijn werk evenals dat van U allen, die de belangen dezer Universiteit den Heere in Uwe gebeden opdraagt en door Uwen arbeid bevordert, bijdragen tot de vervulling van ons aller wensch:

Vivat, crescat, floreat Academia nostra!

IK HEB GEZEGD.